

Lausunto lakivaliokunnalle hallituksen esityksestä (65/2024 vp) eduskunnalle laiksi rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta sekä toimenpidealoitteesta TPA 25/2024 vp

HEUNI kiittää mahdollisuudesta lausua asiassa.

Tausta

HEUNI on tutkinut pakkoavioliittoja useissa tutkimushankkeissa, joiden fokuksessa on ollut ihmiskauppa, pakko-, lapsi-, lume- ja muut hyväksikäyttöön tähtäävät avioliitot sekä lapsiin ja nuoriin kohdistuva ihmiskauppa ja hyväksikäyttö (esim. Viuhko ym. 2016; Kervinen & Ollus 2019; UNODC 2020; Lilja ym. 2020). Olemme siten tarkastelleet pakkoavioliittoja erityisesti ihmiskaupan yhteydessä. HEUNIn YK:n huumausaine- ja rikosasioiden toimistolle (UNODC 2020) tekemässä globaalissa raportissa havaitsimme, että pakkoavioliittoon tai muuhun hyväksikäyttöön tähtäävä avioliitto voi liittyä kaikkiin kolmeen ihmiskaupan elementtiin: keinoihin, tekotapaan ja tarkoitukseen. Avioliittoa on esimerkiksi käytetty keinona erehdyttää tai saattaa henkilö kohdemaahan, jotta hänet voitaisiin pakottaa prostituutioon, tai kodissa tai perheyhteyksessä tehtävään pakkotyöhön. Pahimmillaan pakkoavioliitto on yhdistelmä erilaista hyväksikäyttöä, kuten seksuaalista hyväksikäyttöä, ihmisarvoa loukkaavia olosuhteita ja/tai pakkotyötä, jonka seuraukset ovat uhreille erittäin vakavia. Vain harvat tapaukset tulevat edes globaalilla tasolla viranomaisen tietoon, ja vielä harvemmat tutkitaan ihmiskauppana ja johtavat tuomioihin.

HEUNilla on tällä hetkellä käynnissä pakkoavioliittoja käsittelevä EU:n oikeusalan, perusoikeuksien ja arvojen rahaston (CERV) rahoittama EASY-hanke ([“It is never easy to talk about this” – Increasing dialogue, awareness, and victim-centred support for victims of forced marriages](#), 2023–2025), jonka pitkän aikavälin tavoitteena on edistää pakkoavioliiton uhrien tuen saantia ja vahvistaa pakkoavioliittoja ennaltaehkäiseviä toimia neljässä EU-maassa. Hankkeen puitteissa tehty oikeudellinen analyysi pakkoavioliittojen sääntelystä Espanjassa, Saksassa, Suomessa ja Irlannissa julkaistiin vuoden 2024 alussa (Villacampa & Salat 2024; [Report series N° 104: Legal approaches to forced marriage | Heuni](#)). Lisäksi on julkaistu hyviä käytäntöjä koskeva raportti pakkoavioliiton uhrien tunnistamisesta ja tukemisesta (Jokinen, Pekkarinen & Rantanen 2024; [Report series N°106: “Never easy”— Enhancing response and support to victims of forced marriage | Heuni](#) sekä työkalupakki uhrien tukemiseksi (Jokinen & Pekkarinen 2024). [Report series N°108: “Long journey”— Toolkit for Supporting Victims of Forced Marriage | Heuni](#).

Tekemämme kansallisen ja kansainvälisen tutkimuksen perusteella olemme tunnistanee lukuisia esimerkkejä erilaisista pakkoa ja hyväksikäyttöä sisältävistä avioliitoista, joista osa kohdistuu lapsiin ja osa aikuisiin. Yleisimmin pakkoavioliittojen uhrit ovat naisia ja kyse on siten pitkälti sukupuolittuneesta ilmiöstä. Myös miehet, pojat ja muunsukupuoliset voivat olla pakotettuja avioliittoon, ja joissain tapauksissa esimerkiksi osapuolten sukulaiset pakottavat molemmat puoliset liittoon. Pakottamisen ja hyväksikäytön muodot vaihtelevat. Vaihtelua esiintyy myös sen suhteen, liittyykö pakko avioliittoa edeltäviin tapahtumiin, avioliiton solmimiseen ja/tai avioliiton aikaisiin tapahtumiin ja siinä esiintyvään hyväksikäyttöön ja/tai paktoon pysyä avioliitossa.

Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän ja rikosuhripäivystyksen (RIKU) tunnistamien pakkoavioliittotapausten määrä on kasvanut merkittävästi viime vuosina. 20 prosenttia ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkaista oli vuoden 2023 tilastojen mukaan pakkoavioliiton uhreja.

Tunnistetut tapaukset ovat todennäköisesti vain pieni osa kaikista tapauksista koska tutkimustemme mukaan uhrin ovat yleensä peloissaan, ja heidän on vaikea kertoa tilanteestaan ulkopuolisille ja hakea apua. Toisaalta viranomaisten tietoon tulleita tapauksia saatetaan poliisissa tutkia esimerkiksi lähisuhdeväkivaltana tai yksittäisinä tekoina, kuten pahoinpitelyn, laittoman uhkauksen tai raiskauksen nimikkeillä.

Rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttaminen

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että ihmiskauppaa koskevaan rikoslain 25 luvun 3 §:ään lisättäisiin teon tarkoitukseksi pakkoavioliittoon saattaminen. Esityksen mukaan pakkoavioliitolla tarkoitettaisiin ihmiskauppaa koskevassa säännöksessä ”avioliittoa tai avoliittoon rinnastettavaa liittoa, johon henkilö saatetaan tai jossa hän on ilman vapaaehtoisesti annettua ja aitoa suostumusta ja jonka solmimisen aikaansaamiseksi tai ylläpitämiseksi käytetään esimerkiksi henkeen, terveyteen tai seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen kohdistuvaa tai muuta painostusta tai uhkausta, henkilön liikkumis- tai toimintavapauden rajoittamista, passin tai muun keskeisen asiakirjan poisottamista tai muita vastaavia henkilön tahdonmuodostukseen vaikuttavia tai itsemääräämisoikeutta rajoittavia toimia taikka henkilön nuoresta iästä tai muusta ominaisuudesta tai olosuhteesta aiheutuvaa haavoittuvaa asemaa”.

HEUNI pitää ehdotettua muutosta tarkoituksenmukaisena ja tarpeellisena. Koska tiedetään, että ihmiskaupparikoksissa näyttökynnys on korkealla ja ylipäänsä vain pieni osa rikoksista etenee tuomioistuimeen asti, on tärkeää, että ihmiskauppalainsäädäntöä tarkennetaan siten, että pakkoavioliittoon saattaminen lisätään hyväksikäyttötarkoitukseksi. Tämä muotoilu tekee selväksi sen, että pakkoavioliitto voi olla ihmiskaupparikoksen hyväksikäyttötarkoitus siinä missä esimerkiksi pakkotyö, eikä oikeuskäytännön puuttuessa tarvitsisi tehdä erikseen tulkintaa siitä, milloin ja missä tilanteissa pakkoavioliitto olisi ihmisarvoa loukkaava olosuhde. Näyttökynnykseen ja puutteelliseen oikeuskäytäntöön liittyvät haasteet eivät saa vaikuttaa valtion velvollisuuteen auttaa ihmiskaupan uhreja.

Hallituksen esityksessä on ansiokkaasti eritelty pakkoavioliittoon liittyviä mahdollisia ihmiskaupan keinoja ja tekotapoja konkreettisella tavalla. Lain esityöt helpottanevat esitutkintaviranomaisten työtä tulkittaessa tapauksia, joissa on ihmiskaupan, moninaisen väkivallan ja hyväksikäytön piirteitä. Näin ollen muutos on omiaan lisäämään esitutkintaviranomaisten tietoisuutta pakkoavioliitosta ihmiskaupan muotona, mikä edistää laajemminkin uhrien tunnistamista ja rikosvastuun toteutumista.

Ihmiskaupan uhreilla on myös lain kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (1294/2022) mukaisesti pääsy ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään, ja heillä on käytössään myös esimerkiksi maassa oleskeluun liittyviä oikeuksia, joita muiden rikosten uhreilla ei välttämättä ole. Näin ollen lainmuutoksen voidaan katsoa edistävän pakkoavioliiton uhrien oikeuksien toteutumista. Niissä tapauksissa, joissa ihmiskaupan tunnusmerkit eivät täyttyisi, pakkoavioliiton uhrin hyötyisivät mielestämme pakottavan kontrollin kriminalisoinnista.

HEUNIn mielestä on tärkeää, että pakkoavioliitto määritellään laajasti, kuten esityksessä on tehty, jolloin se kattaa sekä avoliiton solmimisvaiheen että tilanteen, jossa henkilöä estetään irtautumasta pakkoavioliitoksi muodostuneesta liitosta. HEUNIn tutkimuksissa on nostettu esiin, että pakkoavioliittoihin ja niiden solmimiseen voi liittyä monenlaista pakottamista, painostamista ja eri muotoista ja asteista väkivaltaa ja vapauden ja toiminnan rajoittamista. Pakkoavioliitoissa on usein kyse yksittäisten tekojen sijaan pidempiaikaisesta prosessista tai sarjasta tekoja, jossa henkilön tilanne voi myös vaihdella ajan saatossa.

HEUNI pitää hyvin perusteltuna, että hallituksen esityksen mukaisesti pakkoavioliittoon saattamista koskeva sääntely kattaisi juridisesti pätevän avioliiton ohella sellaiseen rinnastettavan liiton. Tämä on tärkeää, koska oman yhteisönsä näkökulmasta henkilö on avioliitossa, vaikka se olisikaan juridisessa mielessä pätevä. Esimerkiksi niin sanottu uskonnollinen avioliitto voi olla uhrin näkökulmasta tärkeämpi kuin virallisesti rekisteröity avioliitto. Pahimmassa tapauksessa henkilö saatettaisiin tarkoituksella saattaa virallisen avioliiton sijasta nimenomaan uskonnolliseen avioliittoon, jotta voitaisiin välttää rikosvastuun toteutuminen.

Erilliskriminalisointi

HEUNI pitää perusteltuna hallituksen esityksen kantaa, ettei avioliittoon pakottamista kriminalisoida erikseen. Kuten hallituksen esityksessä tuodaan ilmi, avioliittoon pakottamista koskevan erillisäännyksen tunnusmerkistö ei välttämättä olisi helposti laadittavissa, jotta kyseessä olisi selkeärajainen nimike, joka olisi erillinen ihmiskauppasäännöksestä. Useassa maassa pakkoavioliiton erilliskriminalisointi pohjautuu Istanbulin sopimuksen mukaisen avioliittoon pakottamisen varsin suppeaan määritelmään, joka on käytössä esimerkiksi Saksassa ja Espanjassa (ks. Villacampa & Salat 2024). Avioliittoon pakottaminen ei tällöin kata sellaisia avioliittoja, joissa henkilö on esimerkiksi alun perin suostunut avioliittoon ja tilanne muuttuu myöhemmin pakkoavioliitoksi, johon voi liittyä rankkaa hyväksikäyttöä ja väkivaltaa, ja josta henkilöä estetään irtautumasta.

HEUNIn näkemyksen mukaan varsinaisen avioliittoon pakottamisen (jos käytössä olisi erilliskriminalisointi) lisäksi tapauksissa tulisi usein lisäksi kuitenkin sovellettavaksi myös muita rikosnimikkeitä, kuten pahoinpitelyyn, raiskaukseen ja laittomaan uhkaukseen liittyviä rikosnimikkeitä. Ongelmana voi rikosoikeusjärjestelmän näkökulmasta olla esimerkiksi se, että avioliittoon pakottaminen on tapahtunut Suomen ulkopuolella, kun taas hyväksikäyttö ja väkivalta on tapahtunut Suomessa. Näin ollen itse avioliittoon pakottamista voi olla mahdotonta tutkia tai saada siitä näyttöä.

Uhrien edun näkökulmasta taas on tärkeää, että ihmiskaupan piirteitä sisältäviä tapauksia tutkitaan nimenomaan ihmiskauppana, eikä ”pelkän” pakkoavioliiton uhreilla olisi välttämättä pääsyä ihmiskaupan uhrien erityispalveluihin. Näin ollen emme näe, että avioliittoon pakottamisen erilliskriminalisoinnilla olisi hyötyä uhrien oikeuksien toteutumisen näkökulmasta, jolloin kriminalisointi olisi lähinnä symbolinen.

Pakottavan kontrollin kriminalisointi (Toimenpidealoite TPA 25/2024 vp)

Toimenpidealoitteessa TPA 25/2024 vp ehdotetaan pakkoavioliiton erilliskriminalisointia ja pakottavan kontrollin kriminalisointia.

HEUNIn näkemyksen mukaan pakkoavioliiton uhrin hyötyisivät siitä, että pakottava kontrolli kriminalisoitaisiin. Tämä voisi auttaa etenkin niitä henkilöitä, joiden kokemaa pakkoavioliittoa ei täyttäisi ihmiskaupan tunnusmerkistöä. Moni pakkoavioliittoihin liittyvä esitutkinta päättyy tällä hetkellä näyttöongelmiin, sillä perheen sisällä ja kodissa tapahtuneita rikoksia on vaikea näyttää toteen.

Pakottava kontrolli on kriminalisoitu esimerkiksi Irlannissa, Iso-Britanniassa ja Australiassa. Tällöin pistemäisten tekojen, kuten pahoinpitelyn, raiskauksen tai laittoman uhkauksen sijaan voitaisiin tutkia laajempaa hyväksikäytön, väkivallan ja kontrollin kokonaisuutta. Lisäksi ei olisi vaarana se, että

pakkoavioliitto yhdistettäisiin vain tietystä kulttuurista tulevien ihmisten ongelmaksi, sillä pakottava kontrolli on keskeinen piirre lähisuhdeväkivaltatapauksissa yleensäkin.

Pakottavalla kontrollilla (coercive control) tarkoitetaan väkivallan dynamiikkaa, jossa pakottavan kontrollin käyttäjän pyrkimyksenä on saavuttaa monenlaisten väkivaltaisten ja väkivallattomien tekojen ja taktiikoiden avulla täysi hallinta, valta ja kontrolli suhteessa toiseen henkilöön. Pakottavan kontrollin käyttäjä saattaa tukahduttaa uhrinsa elinpiiriä, sosiaalisia suhteita ja mahdollisuutta avun saamiseen.

Pakottavaa kontrollia käsittelevässä kirjallisuudessa todetaan, että pakottavassa kontrollissa uhri päätyy vangen tai panttivangen kaltaiseen tilanteeseen, josta on vaikea päästä pois ennen kaikkea tunnesiteiden ja pelon vuoksi. Pelko voi liittyä muuhun kuin väkivallan pelkoon, esimerkiksi mainehaitan, epäonnistumisen tai hylätyksi tulemisen pelkoon, ja uhrin tunteisiin voi sekoittua pelon ohella, riippuvuus, lojaalisuus ja häpeä (Crossman 2015; Hamberger 2017; Pitman 2017; Stark 2007; 2012; 2018).

Kirjallisuudessa on puhuttu pakottavasta (tai psykologisesta) kontrollista ”näkymättöminä kahleina”, ja on tuotu esille, että tätä on vaikeampi tunnistaa ja todeta kuin selkeää fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa. Psykologinen kaltoinkohtelu ja pakottava kontrolli ovat huomattavasti helpommin piilotettavissa ja yleisesti ottaen ulkopuolisten ihmisten on vaikeampi ymmärtää miten psykologisia keinoja voi hyödyntää toisten ihmisten manipuloinnissa. Huomionarvoista on sekin, ettei henkilöön ole välttämätöntä kohdistaa varsinaista fyysistä väkivaltaa pitääkseen hänet jatkuvassa pelkotilassa. Pelon ilmapiirin luominen esimerkiksi väkivallalla uhkailulla (uhria tai hänen läheisiään kohtaan) näyttäisi olevan tavallisempaa kuin väkivaltainen toiminta (Hopper & Hidalgo, 2006).

Suullista uhkailua, nöyryytystä, ja muunlaisia psyykkisen väkivallan muotoja käytetään usein henkilöiden oman toimijuuden rikkomiseksi, ja ne ovat omiaan saamaan aikaan ”opittua avuttomuutta” ja käsitystä siitä, että hyväksikäyttö tai kaltoinkohtelu jatkuu riippumatta uhrin käytöksestä. Pakottavan kontrollin ydin on uhrin kontrolloimisessa joko uhkaamalla tai käyttämällä suoraa tai epäsuoraa väkivaltaa tai muita kielteisiä seurauksia. Kontrolli voi näkyä tekijän asettamina sääntöinä ja rangaistuksina uhria kohtaan. Itsenäisen tilan kaventuessa uhrin toimintakyky heikkenee ja tilanteesta lähteminen voi tuntua mahdottomalta (Robinson, Myhill & Wire 2018).

Kaikki nämä pakottavan kontrollin keinot ovat usein läsnä sellaisissa pakkoavioliittotilanteissa, joissa on avioliiton aikaista väkivaltaa ja hyväksikäyttöä, ja joissa uhrin on tosiasiallisesti mahdotonta lähteä avioliitosta, jonka solmimiseen hän on alun perin saattanut suostua. HEUNIn näkemyksen mukaan pakottava kontrolli olisi Suomessa kriminalisoitava, ja pakkoavioliitossa esiintyvä hyväksikäyttö, väkivalta ja kontrolli sisällytettävä lain esitoissa lain soveltamisalaan kuuluviksi esimerkeiksi muunlaisen väkivallan ohella.

Anniina Jokinen, erikoissuunnittelija
Natalia Ollus, johtaja
Julia Korkman, erikoissuunnittelija

YK:n yhteydessä toimiva Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti HEUNI